

Landschapsbegrazing met schapen: mogelijk mits beheersvergoeding

Beheersvergoedingen voor landschapsbeheer met schapen zijn noodzakelijk, anders is het bedrijf niet leefbaar. In tegenstelling tot wat veel mensen denken, is het bestaan van een schaapsherder hard labeur. – BERT DRIESSEN, KH KEMPEN EN ZOÖTECHNISCH CENTRUM, K.U.LEUVEN; & RONY GEERS, ZOÖTECHNISCH CENTRUM, K.U.LEUVEN –

• kleinvee •

Tot een paar jaar geleden waren de termen 'begrazing' en 'landschapsbeheer' nog niet echt gemeengoed. Intussen raken beide begrippen langzaam maar zeker ingeburgerd. Begrazing is in feite een ruime benaming voor landschapsbeheer (met gedomesticeerde grazers) met als doel meer 'groen' in ons land – dat dichtslibt door wegen, lintbebouwing en industrieterreinen – te creëren en te beheren. Landschapsbegrazing met schapen is niets nieuws. Sinds de Romeinen wordt de invloed van de mens op het landschap vooral bepaald door ontbossing en door ingebruikname van gebieden voor akkerbouw en begrazing door landbouwdieren. In de late middeleeuwen kreeg de schapenhouderij een grote impuls door de opkomst van de lakennijverheid. In het begin van de twintigste eeuw werd de Belgische schapenhouderij echter gereduceerd tot zowat 185.000 schapen. Oorzaak was de verloren concurrentieslag met de goedkopere Australische wol.

Ten dienste van natuur

Recent is er terug interesse voor begrazing van extensieve gebieden door schapen. De doelstelling is nu echter anders. Waar vroeger de vegetatie ten dienste stond van de schapen, staan de schapen nu ten dienste van de vegetatie. Dat begrazing door schapen een positieve impact heeft op de vegetatie – zeker in natuurgebieden – is meermaals aangetoond. Bij landschapsbegrazing met schapen primeren de resultaten voor de vegetatie zoals een verbeterde diversiteit, vermindering van het aantal netels en distels of mozaïekpatronen. De schapen zelf en de vergoeding voor de schapenhouder zijn in mindere mate belangrijk. Om de knelpunten, interesses en de visies van Vlaamse schapenhouders en terreinbeheerders in landschapsbegrazing met schapen te kennen, werd in de periode november 2008 – januari 2009 een enquête gelanceerd die door meer dan 250 personen werd beantwoord. Er werden ook bedrijfsbezoeken afgelegd.

Takenpakket

Begrazing met schapen kan via verschillende technieken uitgevoerd worden. Bij rasterbeweiding laat men dieren los in een afgerasterd terrein. Hier bepalen de dieren zelf waar ze grazen. De afrastering is permanent. Er kruipt dus enkel energie in het plaatsen van de omheining. Het raster en ook de dieren moeten regelmatig gecontroleerd worden. Je kan ook werken met een verplaatsbaar raster. De strook waar het raster komt, moet vooraf gemaaid zijn. Het maaien en het plaatsen en afbreken van dergelijke rasters vraagt veel tijd en arbeid. Gestuurde begrazing met een herder wordt minder vaak toegepast omwille van het intensieve karakter. Deze begrazingstechniek heeft wel als voordeel dat de herder de begrazing in tijd en ruimte kan sturen.

Voor een begrazingsproject wordt aangevat, wordt er een begrazingsplan opgesteld. Eerst maakt men een gedetailleerde gebiedsbeschrijving waarin de bijzonderheden van het terrein en de vegetatie aan bod komen. Dan volgt een beschrijving van de beheerdoelstellingen. Het te beheren gebied wordt vervolgens in percelen ingedeeld. Per perceel berekent men de jaarlijkse biomassa-productie en het aantal kuddegraasdagen per maand. Een begrazingsplan is sterk afhankelijk van de voorgeschiedenis van het terrein, de weersinvloeden en het seizoen. Het moet constant opgevolgd en eventueel bijgestuurd worden.

De diergezondheid vergt zowel curatief als preventief veel aandacht. Zo zijn er bijvoorbeeld de vaccinaties tegen blauwtong, het toepassen van ontwormingsprogramma's en het verzorgen van de klauwen. Daarenboven moet de kudde dagelijks gecontroleerd worden om myiasis te voorkomen. Het lammerseizoen – noodzakelijk voor de instandhouding van de kudde – zorgt in het voorjaar voor een tijdelijke verhoging van de werkdruk. In principe is het mogelijk om de ooien niet te laten lammeren, maar lammetjes aan te kopen om de kudde deels te vervangen of te verjongen. Het is echter gebleken dat lammeren het graasgedrag van de moederdieren overnemen en zo bepaalde gewassen, zoals netels en distels, leren opnemen. Daarom is het een sterke meerwaarde om de ooien te laten lammeren. De lammeren kunnen dan bij de ouderdieren op het te begrazen terrein worden grootgebracht.

De wettelijk verplichte administratie bezorgt de schapenhouder ook heel wat werk. Hiervoor zou hij een vergoeding moeten krijgen. Denk daarbij ondermeer aan de Sanitrace-administratie, het bijhouden van de transportdocumenten, de 15 december-inventaris, het diergeneesmiddelenregister en (tijdelijke) nutriëntenmissierechten. Verder mogen we het invullen van offertes voor landschapspro-

jecten en het daarbij inbegrepen rekenwerk niet vergeten. Ook de communicatie tussen de schapenhouder en de terreinbeheerder, die onder meer nodig is voor de planning en de (tussentijdse) evaluatie, vraagt de nodige tijd. Bij sommige landschapsbeheerders behoort ook 'toerisme' tot het takenpakket. Voorbeelden zijn het organiseren van lammetjesdagen in het voorjaar, een schaapscheerfeest en het ontvangen van schoolkinderen.

Uit de afgenomen enquêtes blijkt dat de schapenhouders die begrazingsprojecten met schapen uitvoeren, ieder gemiddeld 70 tot 80 uren per week presteren. Met zo'n uitgebreid takenpakket zal dat niemand verwonderen.

Inkomsten

In de toeslagrechten is onder andere de vroegere 'oiepremie' opgenomen. De schapenhouder kan hier slechts aanspraak op maken als hij vroeger al een oiepremie kreeg of toeslagrechten overnam van een ander bedrijf. Omdat de meeste toeslagrechten op landbouwgrond geactiveerd worden op landbouwgrond moet je dus over deze gronden beschikken om toeslagrechten te kunnen activeren.

Een schapenhouder kan in België subsidies aanvragen voor het houden van zeldzame Belgische huisdierrassen. Deze bedraagt 25 euro per schaap ouder dan 1 jaar. Er komen 9 rassen in aanmerking voor deze subsidie: het Houtlandschaap, het Kempens schaap, het Mergelland schaap, het Belgisch melkschaap, het Vlaams kuddeschaap, de Ardense Voskop, het Lakense schaap, de *Entre Sambre et Meuse* en het Vlaams schaap. De schapenhouder heeft slechts recht op deze subsidie als hij lid is van een stamboekvereniging en gedurende 5 jaar schapen van dat ras houdt.

De verkoop van dieren, voornamelijk van ramlammeren, zorgt in de intensieve schapenhouderij voor inkomsten. Vaak zijn dit lammeren die specifiek gekweekt worden voor de slacht. Bij landschapsbegrazing worden doorgaans schapen ingezet die aangepast zijn aan barre (weers)omstandigheden, op een karig rantsoen gesteld kunnen worden en daardoor een minder uitgesproken conformatie hebben. Dit betekent dat de geproduceerde (slacht)lammeren nauwelijks een slachtwaarde bezitten. De vraag stelt zich of er *überhaupt* wel lammeren voor de slacht moeten worden geproduceerd en niet enkel voor de instandhouding van de kudde.

Het zou logisch zijn dat voor het werk, in casu het beheren van een terrein door gebruik te maken van een kudde schapen, een beheervergoeding ontvangen wordt. Die vergoeding kan onder meer per begraasde oppervlakte, per graasdag, per terrein of per opdracht worden uitge-

drukt. Over de grootte van die vergoeding kan gediscussieerd worden, maar ze zou minimaal de gepresteerde werkuren en de onkosten (materiaal, voeders ...) moeten vergoeden. Dit blijkt helemaal niet evident te zijn. Van 5 Vlaamse schapenbedrijven die landschapsbegrazingsprojecten uitvoeren, mochten we een gedetailleerde jaarbalans voor het werkjaar 2007 inkijken. Hieruit bleek dat zonder beheervergoeding geen enkel bedrijf leefbaar was. Bovendien werd slechts op 1 bedrijf de loonkost ingebracht. Uit de resultaten van de enquêtes bleek dat 46,7% van de terreinbeheerders de te begrazen gronden gratis ter beschikking stelt. Ongeveer een derde (31,7%) van de terreinbeheerders vergoedt de schapenhouders voor de beheerdiensten die ze leveren. Daarbij worden bedragen van 1 tot 2 euro per contract vermeld. De overige geënquêteerde terreinbeheerders vermelden dat ze een vergoeding per afgegraste hectare voorzien of ze betalen het jaarsalaris van de schapenhouder.

De verkoop van wol bracht vroeger geld in het laatje. Vandaag mogen we gelukkig zijn als de wol wordt meegenomen. Tegen-

FOTO: BERT DRIESSEN

woordig is ook het toeristische aspect van een grazende kudde belangrijk. Er zijn verschillende manieren om het grote publiek te animeren. Zo kunnen geïnteresseerden meewandelen met een rondtrekkende kudde. Andere mogelijkheden zijn het organiseren van lammetjesdagen of schaapscheerfeesten. Echter, dergelijke organisaties kosten geld zodat dit in principe niet echt als een inkomensbron kan worden gezien. Het is eerder een nul-

operatie die het grote publiek warm kan maken voor deze landschapsbeheervorm.

Uitgaven

De 2 dominante uitgavenposten zijn enerzijds de loonkosten en anderzijds de voederkosten. Dat begrazing met schapen, zowel onder begeleiding van een herder als in een permanent of tijdelijk raster, veel werk vergt is eerder aangehaald. Het is dan ook logisch dat dit vele werk een behoorlijke loonkost met zich meebrengt. Ook voederkosten zorgen voor een grote hap uit het budget. Begrazingsterreinen zijn meestal nutritioneel arme terreinen

die vaak een mineralendeficiëntie vertonen. Dit mineralentekort kan via prijzige likblokken worden gecorrigeerd. Na begrazing op nutritioneel arme gronden moet de conditie van de dieren terug op peil gebracht worden. Dit kan door de moet op rijkere landbouwgronden te laten grazen ofwel krachtvoeder en ruwvoeder (eventueel gewikkeld) aan te bieden. Ook om de winterperiode te overbruggen moeten voeders voorzien worden. De derde groep kosten zijn diverse uitgaven zoals verzekeringen, intresten, onderhoud aan gebouwen en energiekosten. De aankoop en het onderhoud van werktuigen komt met 10% op de vierde plaats.

Regels en wetten

Er zijn een hele reeks wetten en regels waaraan een schapenhouder zich met zijn schaapskudde moet houden. Om te beginnen is er de identificatie- en registratieplicht. Om het mestoverschot in Vlaanderen aan te pakken, zijn er de nutriënten-emissierechten (NER), de opvolger van de nutriëntenhalte. Een landbouwer mag niet meer dieren houden dan waar hij NER voor heeft. Bij een tekort kan hij er van een andere landbouwer overnemen ofwel moet hij de mest van zijn dieren verwerken in een erkende mestverwerkinginstallatie. Sinds 4 februari 2009 kan een landbouwer ook NER van de mestbank krijgen, op

voorwaarde dat hij de dieren houdt in het kader van natuurbeheer, wetenschappelijk onderzoek, onderwijs of beheer van onroerende goederen in opdracht van openbare besturen. Dit zijn tijdelijke NER, ze gelden alleen voor de periode dat de dieren voor het beoogde doel worden gehouden.

Een ander aandachtspunt is ziekte en ziektepreventie. Dieren die ingezet worden in landschapsbegrazing moeten in een optimale conditie verkeren en die behouden. Dat betekent vaak vaccineren (onder andere tegen rotkreupel en blauwtong), preventie (en/of behandeling) tegen myiasis en een gerichte ontwormings-

kuur. Een loslopende hond die tussen de schaapskudde komt, kan grote (financiële) schade aanrichten.

Theoretische rendabiliteitsmodellen

Aan de hand van de verkregen informatie – uit enquêtes, bedrijfsbezoeken en de financiële balans – werden theoretische modellen opgesteld. Daarmee kan een beeld van het financiële bedrijfsrendement geschat worden. In dit model kunnen een aantal parameters (zoals kuddegrootte, aankoop van dieren, loonkosten, toeslagrechten, verkoop van dieren ...) worden aangepast.

Om het even welke parameter in het model wordt aangepast, steeds blijkt dat een kudde die ingezet wordt voor een begrazingsproject zichzelf niet kan bedruipen zoals bij de gangbare schapenteelt (door verkoop van slachtlammers). Een beheersvergoeding voor de gepresteerde uurlonen en voor het materiaal (afrastering, aanhangwagens, scheerapparaten...) is noodzakelijk om het bedrijf financieel gezond te houden. Deze belangrijke boodschap dient naar terreinbeheerders overgebracht te worden.

Conclusie

Het leven van een herder is meer dan de idyllische perceptie die bij veel buitenstaanders leeft, met name op een warme

zomerdag onder een eik de schaapskudde gadeslaan. De harde realiteit is anders. Schapenhouders presteren zeer veel uren. Hij moet ook vele wetten en richtlijnen naleven, onder meer op het gebied van dierenwelzijn en diergezondheid. Dit maakt het takenpakket zwaar. Beheersvergoedingen voor landschapsbeheer met schapen zijn een bittere noodzaak, anders is het bedrijf niet leefbaar. Die stelling blijkt ook uit het feit dat vele (familiale) bedrijven met landschapsbeheeractiviteiten zoeken naar nevenactiviteiten, zoals deeltijds buitenhuis werken, ijsproductie, het houden van andere diersoorten (bijvoorbeeld melkvee), demonstraties schapendrijven, *bed & breakfast* ... Willen we het landschapsbeheer van wegbermen, parken, natuurgebieden, havengebieden ... met behulp van schapen een duurzame toekomst bieden, dan zal er net zoals bij het machinaal beheren van terreinen een 'eerlijke' vergoeding moeten tegenoverstaan.

Landschapsbegrazing vraagt een schaap dat in extensieve omstandigheden kan leven. Dit is een ander type dan het schaap dat gebruikt wordt in de intensieve schapenhouderij. Het is dan ook aangewezen om 'landschapsbegrazing' als een volledig apart productiedoel te zien, naast slachtlamproductie, melkproductie en productie van stamboekdieren.

Structureel zou er een gezondere financiële basis en een meer duurzame samenwerking moeten komen tussen schapenhouders, terreinbeherende organisaties, de overheid (gemeente, provincie, gewest en staat) en het bedrijfsleven. Als dit niet gebeurt zal een veelzijdige sector die ecologische, cultuurhistorische, recreatieve en educatieve waarden op een unieke manier verenigt, nooit een stabiele en duurzame basis krijgen in Vlaanderen. ■

In het kader van het ADLO-project 'Natuur en landschapsbeheer met kleine herkauwers: Duurzaam Bedrijfsmanagement en Rendabiliteit' werd een fraaie infobundel van 84 pagina's uitgegeven. De bundel geeft informatie over begrazingsbegrippen, aandoeningen, wetgeving, rentabiliteit, visies van de schapenhouders en terreinbeheerders en getuigenissen van enkele landschapsbeheerders. Het is bedoeld voor de schapenhouder en de terreinbeheerder. De infobundel kost 13 euro (inclusief verzendingskosten) en kan worden besteld via: Griet Dewaele, tel.: 051 27 32 27, fax: 051 24 00 20, e-mail: griet.dewaele@westvlaanderen.be